

Сосницькая Ярослава, Суровцова Юлія, Цуз Ольга. Органическое сельское хозяйство и его развитие в Украине: общественно-географические аспекты. Исследуются особенности функционирования органического сельского хозяйства в Украине и за ее пределами. Аргументированы преимущества органического сельского хозяйства, по сравнению с традиционным. Указывается на необходимость введения органического сельского хозяйства за счет устранения потерь сельскохозяйственной продукции при замкнутом цикле производства, высвобождении значительных объемов природных резервов без сокращения фонда потребления. Рассмотрена специфика функционирования агропромышленных предприятий по производству органических продуктов питания. Рассмотрена специфика функционирования агропромышленных предприятий по производству органических продуктов питания. Освещены проблемы и перспективы развития рынка органической продукции в Украине. Указаны возможные пути улучшения функционирования органического сельского хозяйства в нашей стране.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, экосистема, экопродукция.

Sosnytska Jaroslava, Surovtsova Jliia, Tsuz Olga. Organic Agriculture and its Development in Ukraine, Social and Geographical Aspects. The features of organic agriculture functioning in Ukraine and abroad are researched. The benefits of organic farming as opposed to traditional farming are argued. The necessity of organic farming implementation due to the loss elimination of agricultural production via closed-cycle production, and releasing of significant amounts of natural reserve without reducing the consumption fund are determined. The specifics of functioning of agricultural enterprises for the organic food production is considered. The problems and prospects of the organic products market in Ukraine are highlighted. Possible ways to improve the functioning of organic agriculture in our country are specified.

Key words: Organic farming, agricultural products, ecosystem, eco-production.

Стаття надійшла до редколегії
27.10.2016 р.

УДК 930:908:[379.85:291.37](481)

Віктор Патійчук

Особливості розвитку релігійно-паломницького туризму у Волинській області

Досліджено особливості розвитку та функціонування релігійно-паломницького туризму на території Волинської області. Описано головні сакральні-паломницькі об'єкти. Виділено основні паломницькі ареали на території краю. Акцентовано увагу на особливостях культурно-історичного розвитку головних сакральних об'єктів Волині. Розкрито паломницьку спеціалізацію основних релігійно-паломницьких центрів досліджуваної території. Визначено головні проблеми та перспективи розвитку паломництва на території Волинської області.

Ключові слова: паломництво, паломницький центр, паломницький ареал, Волинська область.

Постановка наукової проблеми та її значення. Релігійно-паломницький туризм в останні десятиріччя в Україні стрімко розвивається та привертає до себе наукову увагу не тільки працівників туристичного бізнесу та церковнослужителів, але й фахівців інших напрямів: філософів, істориків, географів, мистецтвознавців, психологів, соціологів й ін. У якості релігійно-паломницького туризму потрібно розглядати не лише подорожі до святих місць, але й вид релігійної діяльності населення [15]. У його складі можна виділити кілька функціонально-цілевих видів: власне паломництво (відвідання святих місць із метою поклоніння основним святинам і реліквіям); релігійно-пізнавальні поїздки (ознайомлення з видатними релігійними місцями, культурно-релігійними пам'ятками, об'єктами, релігійною історією й філософією); наукові та релігійно-просвітницькі подорожі (відвідання релігійних об'єктів істориками, мистецтвознавцями, богословами, соціологами та іншими фахівцями, які вивчають релігійну сферу і її суспільно-просторові прояви тощо) та ін. [1]. Наша країна, урахувавши минулий культурно-історичний та соціально-духовний розвиток, має великі потенційні можливості й різноманітні сакральні-паломницькі ресурси на регіональному рівні

© Патійчук В., 2016

для розвитку паломницького туризму, що потребує наукового вивчення та залучення фахівців із різних напрямів дослідження функціонування релігійно-паломницького туризму в країні, уключаючи її регіональний контекст та локальний рівень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питаннями наукового осмислення проблем розвитку релігійно-паломницького туризму займаються науковці різного плану, як зарубіжні (А. Бабкін [1], П. Пучков, Т. Христов [15], В. Гаворескі, А. Джаковські, А. Яцковські, М. Бютнер, В. Сенін, Т. Тодер, Т. Щербакова [16] та ін.), так і українські (О. Бейдик, І. Винниченко, І. Козьменко, Р. Кравчук, В. Кравців, С. Кузик, І. Лошенюк, О. Любіцева, І. Мініч, З. Сапелкіна [14], В. Мусієнко, Т. Ореховська, О. Чміль, І. Школа, О. Бордун, П. Романчук, О. Жаровська). Особливий науковий інтерес становлять публікації щодо розвитку релігійно-паломницького туризму на локальному й регіональному рівнях. Так, наприклад, Л. Атаман досліджує сакральні об'єкти Вінницької області. Т. Божук, Л. Медвідь розглядають специфічні особливості розвитку релігійного туризму в Закарпатській області. А. Кузишин вивчає геопросторові особливості видового складу релігійного туризму в Тернопільській області. С. Дутчак, М. Дутчак сегментують релігійно-паломницький туризм на специфічні види в Чернівецькій області. С. Сонько, О. Голубкіна досліджують вплив хасидського паломницького туризму на розвиток регіону на прикладі Уманщини Черкаської області. В. Шинкарець обґрунтовує необхідність розвитку релігійного туризму як одного з напрямів рекреації в Івано-Франківській області тощо. А. Ковальчук, А. Манько та Ю. Городиський описують греко-католицькі святині Львівської області. Н. Свиридова, Ю. Скорченко аналізують перспективи розвитку паломницького туризму на Донбасі та Луганщині, незважаючи на те, що сьогодні там ведуться бойові дії. Тобто паломницький туризм вивчають науковці різних галузей знань: богослови, географи, економісти, історики, філософи, психологи, педагоги й інші фахівці.

Що ж стосується Волині, яка має тисячолітню історію та значні релігійно-паломницькі ресурси, то відомі деякі наукові публікації, які прямо чи опосередковано стосуються досліджуваного питання. Наприклад, О. Михайлинин вивчає сакральну інфраструктуру католицької церкви на теренах Волині. О. Котиса описує цвинтарі міста Луцька та відомі поховання на Волині. Н. Ковальчук, В. Войнович, А. Іванова вивчають ресурси релігійного туризму екскурсійно-пізнавальної спрямованості у Волинській області [3]. І. Добинда дає коротку характеристику сакральних пам'яток Волині й частково описує їх територіальне поширення [2]. Проте наукових праць, які б оцінювали загальний стан розвитку релігійно-паломницького туризму, на території Волинської області немає, що й зумовило вибір тематики цієї статті.

Мета дослідження – вивчення особливостей функціонування паломництва у Волинській області як одній із перспективних територій релігійно-паломницького туризму та визначення проблем і перспектив розвитку цього виду діяльності населення в краї.

Основні завдання публікації – характеристика основних паломницьких центрів Волинської області, аналіз їхньої паломницько-сакральної привабливості та визначення проблем функціонування паломництва досліджуваної території.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Паломництво належить до найдавніших різновидів галузі туризму, що започаткований на нашій території ще в кінці XI ст., коли святі місця Палестини стали відвідувати руські монахи [13]. Об'єктами для поклоніння є й інші святі місця в країнах світу та Україні зокрема, у тому числі й Волині. Найбільш шанованими сакральними об'єктами історичної Волині є Почаївська Свято-Успенська лавра, де зберігається чудотворний образ Божої Матері Почаївської та є відбиток її стопи з чудотворним цілющим джерелом, а також мощі святих угодників Божих – преподобних Іова та Амфілохія; Зимненський Свято-Успенський жіночий монастир (чудотворна ікона Богородиці «Зимненська»); Корецький Свято-Троїцький жіночий монастир (ікона Божої Матері «Споручниця грішних»); Кременецький Богоявненьський монастир (Скорботна ікона Богородиці); Свято-Троїцький Межирицький чоловічий монастир (ікона Божої Матері «Життеподательниця») і низка інших відомих святинь. Що ж стосується Волинської області, то на її території міститься понад тисяча історико-культурних та релігійно-паломницьких об'єктів (монастирі, окремі культові споруди, каплиці, старовинні ікони, дзвіниці, цілющі джерела, окремі предмети культу тощо), які приваблюють до себе паломницькі потоки прочан і туристів, у тому числі іноземних. За оцінками фахівців, на територію області щорічно приїжджає понад 10 тис. паломників, уключаючи туристів із близького й далекого зарубіжжя [11]. В останні роки в країні простежено активізацію паломницьких процесів для православних віруючих. Для реалізації паломницьких турів із боку приймаючої сторони

необхідною є наявність сакральних об'єктів, що становлять паломницький інтерес (церкви, монастирі, де відбуваються богослужіння, а також відомі проповідники-місіонери й багаті на духовний досвід духівники в них, чудотворні ікони, мощі святих угодників тощо), зручних транспортних засобів і доставки до паломницьких центрів, місць ночівлі та харчування в них, а також, за необхідності, підрозділів, що займаються екскурсійною й організаційною діяльністю щодо проведення паломництва [9].

Волинська область багата різними сакральними об'єктами (культові споруди, пам'ятки церковного мистецтва, цілющі джерела, чудотворні ікони та давньою історією розвитку православ'я. Що ж стосується системи організації паломницьких турів, яку забезпечують як церковні, так і світські установи, а також масово відбуваються самоорганізовані паломницькі подорожі, то тут потрібно прагнути кращого в багатьох питаннях паломницького обслуговування й надання певних послуг. Найбільш відомі сакральні об'єкти області – Зимненський, Михнівський, Старосільський, Городненський жіночі монастирі та Милецький, Старо-Чарторийський, Низкиницький, Вербківський чоловічі монастирі й численні храми, окремі сакральні споруди, цілющі джерела та чудотворні ікони, як, наприклад, Холмська ікона Божої Матері XI ст. (м. Луцьк); чудотворна ікона Божої Матері «Одигітрія» XV ст., що в Троїцькій церкві с. Тростянець Маневицького району; Георгієвська церква 1264 р. у м. Любомлі; Покровська церква 1745 р. та чудотворна ікона Божої Матері «Піддубецька», що в с. Піддубці Луцького району; Іллінська церква 1700 р. в м. Камені-Каширському; Петро-Павлівська церква 1629 р. в с. Іванівна Рожищенського району; Дмитрівська церква 1674 р. у с. Згорани Любомльського району; Миколаївська церква 1638 р. в с. Охлопів Горохівського району; Успенська церква 1752–1755 рр. в с. Оконськ Маневицького району; Воздвиженська церква 1795 р. у смт Заболоття та Миколаївська 1778 р. – у с. Тур Ратнівського району й інші святині [7]. Особливим південно-західним паломницьким ареалом області є древнє місто Володимир-Волинський та його околиці. На території міста є Успенський собор (1152–1160 рр.) із дзвіницею, який, за історичними даними, побудував князь Мстислав. У ньому міститься багато святинь: шановані ікони Божої Матері «Почаївська» й «Братська», дерев'яний Хрест-Голгофа XIV ст. та інші святині (мощі священномуч. Фаддея (Успенського) й ін. подвижників благочестя), уключаючи поховання в храмовій крипті. У місті розміщена Василівська церква-ротонда XII–XIII ст., Миколаївська церква 1780 р. та інші святині, що приваблюють значні паломницькі потоки [13]. За 5 км на південь від міста Свято-Успенський монастир, що в с. Зимно Володимир-Волинського району. Він має давню цікаву історію, що починається ще в X ст., коли рівноапостольний князь Володимир вибрав монастирську гору для своєї княжої резиденції, а згодом – православного чоловічого монастиря. Він є печерним – під ним – викопані ченцями ще в X–XI ст. підземні ходи, де вони любили усамітнюватися й віддаватися цілковитій молитві, а також переховуватися від ворогів. Головна святиня монастиря – чудотворна ікона Божої Матері «Зимненська» (X ст.), яка була родинною іконою грецьких царів. Ікону подаровано Константинопольським патріархом Миколаєм II Хрисовергом і передано на благословення рівноапостольному князю Володимирі, коли той брав шлюб і вінчався з грецькою царівною Анною. Тому святиня вважається, передусім, покровителькою благочестивих сімейств. Перед нею просять благословення на вдалий шлюб та пошук супутника сімейного життя. Їй моляться також для зцілення від хвороб зору й інших душевних і тілесних недуг. Пам'ять цієї чудотворної ікони Божої Матері щорічно звершується 24 вересня, після свята Різдва Пресвятої Богородиці, коли в монастир з'їжджається багато паломників не лише з Волині, але й із усіх куточків нашої країни та закордону (Польщі, Білорусі, Росії й ін. країн). У монастирі міститься багато православних святинь, зокрема частинки мошей багатьох угодників Божих. Серед них особливе місце займає преподобний Варлаам – перший офіційний ігумен Києво-Печерської лаври. Подорожуючи святими місцями православного Сходу, він зупинився в цій обителі, де й помер і був похоронений у підземній печерній церкві, яку зараз названо ім'ям цього преподобного отця. Пізніше його нетлінне тіло, за заповітом святого, перенесено в Києво-Печерську лавру [13]. Тут є і чудотворна ікона блаженної діви Іулінії Ольшанської з частинкою мошей в однойменному храмі на її честь, а також багато інших святинь. У Зимненському монастирі створені сприятливі умови для перебування та проживання паломників і проведення просвітницько-наукових заходів, як, наприклад, щорічний науковий семінар дитячих офтальмологів, який відбувається в стінах монастиря. У монастирі функціонує паломницька трапезна з чайною. Тут проводять платні екскурсії для відвідувачів і паломників монастиря, запроваджено знижки для дітей та інвалідів. Проте

проведення екскурсій потребує ретельного відбору історичних фактів, кращого змістового наповнення й орієнтації на певні вікові категорії паломників і рівень їх обізнаності з церковною практикою. Сюди краще приїжджати з одноденними паломницькими екскурсіями, адже вартість проживання в монастирі досить висока для пересічних паломників.

За 25 км від м. Володимира-Волинського можна відвідати Успенський Низкиницький чоловічий монастир, що зведений на околицях м. Нововолинська. Основні святині монастиря – чудотворна ікона Успіння Божої Матері, частки мощей святителя Миколая Чудотворця, св. праведного Іоанна Руського, преподобних отців Києво-Печерських й ін. святих. Тут є родинні поховання засновника та фундатора монастиря Адама Кисіля й інших видатних осіб краю часу створення та розквіту монастиря – XV–XVII ст. На території монастиря функціонують етнографічна світлиця й господарчий комплекс споруд, які відвідують паломники [13]. Наймані працівники монастиря проводять цікаві екскурсії та розповідають історію монастиря й Волинського краю. Умов для масового відвідування паломників із можливістю ночівель у монастирі не передбачено.

Північний паломницький ареал області включає древні культурно-сакральні святині Волинського Полісся. Центром цього паломницького ареалу є м. Ковель із відомою пам'яткою церковної архітектури – Свято-Воскресеньським кафедральним собором (1877 р.), побудованим на місці древнього храму (1549 р.), що згорів у кінці XVII ст.

Окрасою Волинського Полісся є Свято-Миколаївський Милецький монастир, що в Старовижівському районі. Перша письмова згадка про монастир датується 1463 р., коли князь Федір Сангушко (чернець ім'я – Іоаким), прийнявши чернечих постриг, передає його у володіння своєї дружини Анни. За історичними переказами, він заснований ще в кінці XIV ст. вербківськими ченцями. Останні відбували послух у чоловічому монастирі, який розміщений на території, що належить до с. Вербка Ковельського району (зараз тут на монастирському болоті відроджено Предтеченський скит). За переказами, у період великих православних свят до Вербківського монастиря прибувало багато паломників. Щоб їх нагодувати, ченці були змушені ловити багато риби. Це вдавалося їм зробити внизу за течією повноводої в ті часи річки Тур, у межах сучасного села Мильці. Тут була гарна безлюдна місцевість і можна було «мило Богу помолитися», що стало причиною історичної назви цього населеного пункту. Перед своїми «плавальними мандрами» монахи завжди молилися святителю Миколаю – покровителю по воді плаваючих та помічнику нужденним, що стало приводом для заснування тут чоловічого Свято-Миколаївського монастиря. За однією з версій переказу, тут знайдено чудотворну ікону саме святителя Миколая [13]. Ця чернеча обитель здавна славилася своїм суворим статутом богослужінь і підвищеною гостинністю й теплим прийомом для паломників на честь свого небесного покровителя, милостивого предстателя перед Богом, захисника всіх знедолених і потребуючих – святителя Миколая Чудотворця. У монастирі здавна перебував чудотворний образ цього великого угодника Божого з часткою його нетлінних мощей, який утрачено в результаті евакуації монастирських цінностей до м. Харкова в 1915 р., під час Першої світової війни. У період радянської тоталітарної атеїзації обитель закрито війовничими комуністами-атеїстами. На території монастиря в радянський період функціонував герантологічний пансіонат для інвалідів. Усі культурно-духовні цінності монастиря, окрім стін столітніх споруд, були втрачені. Монастир відновив свою діяльність на початку 90-х років минулого століття. Під час реставраційних робіт у Миколаївському храмі у вівтарній частині віднайдено фреску ікони Божої Матері «Милецька». У монастирі є ковчег із частками мощей преподобних отців Києво-Печерських та ікони з частинками мощей інших угодників Божих. Сучасною святинею Милецької обителі є новонаписаний образ святителя Миколая з нагрудним хрестом, що містить часточку мощей цього чудотворця Божого, який належав одному з його колишніх насельників і подвижників XX ст. – схиархімандриту Алексію (Філософу), нетлінне тіло якого захоронено в цьому монастирі. Монастир може забезпечити паломників безкоштовною трапезою. Проживання паломників можливе в орендованих приміщеннях за межами монастиря.

Хрестовоздвиженський чоловічий монастир, що у Маневецькому районі, заснований ще у XVIII ст., відновив свою діяльність у червні 1997 р. На території монастиря функціонують Успенська приходська та Свято-Троїцька надбрамна церкви, а також трапезний храм на честь Сповідників та Новомучеників землі Руської. У монастирі є ковчег із частинками мощей Києво-Печерських угодників та ікони з частками мощей інших святих. Неподалік монастиря, біля святого джерела збудовано каплицю на честь ікони Божої Матері «Живоносне Джерело» [12]. Монастир завжди пригортає паломників безкоштовною трапезою. Монастирського гостителю поки що не збудували.

Петропавлівський чоловічий монастир, що в с. Світязь Шацького району, заснований у 2002 р. на базі приходської церкви, побудованої ще в 1846 р. Він розміщений на березі найглибшого в Україні озера Світязь. Основна святиня монастиря – кам'яний храм на честь св. апостолів Петра і Павла. Тут зараз міститься багато старовинних ікон і частинки святих мощей багатьох угодників Божих. У монастирі функціонує домовий храм на честь ікони Божої Матері «Спорительниці хлібів». При монастирі функціонує скит Рождества Іоанна Предтечі на турбазі «Шацькі озера» [13]. Монастир щорічно влітку приймає дітей-сиріт на оздоровлення, а також надає платні послуги за обслуговування паломників-відпочивальників, котрі проживають на території монастиря в період відпочинку на о. Світязь.

Стрітенський жіночий монастир у с. Михнівка Камінь-Каширського району засновано в 1642 р. як чоловічий монастир відомим козацьким старшиною Філоном Яловецьким, якого після смерті поховано в цьому монастирі. Яловецький був членом Хрестовоздвиженського братства м. Луцька в період уніатських гонінь. У результаті релігійних переслідувань поляками та уніатами монастир із 1720 р. перестав існувати. Його перевели в приходський храм, який проіснував до 60-х років минулого століття, коли його закрила більшовицька влада, а в 1989 р. храм знову повернули приходу. У 1990 р. відбулось оновлення обителі, але вже як жіночого монастиря. Тут функціонує кам'яний новозбудований храм на честь св. апостолів Петра й Павла, а такождова церква Покрова Богородиці. У монастирі є шановані ікони Божої Матері, які написані на Святій Горі Афон, та частинки мощей угодників Божих. Монастир завжди радісно приймає паломників, проте не залишає на нічліг великої кількості відвідувачів.

За свою порівняно коротку історію, починаючи з 2006 р., коли на території колишньої військової частини засновано Старосільський Свято-Троїцький жіночий монастир, що в Маневицькому районі, він має багато місцевих святинь. Зокрема, у цій обителі наявні такі шановані святині: чудотворний список Іверської ікони Божої Матері, привезений зі Святої Гори Афон; митроточива ікона апостола Іоанна Богослова; ікона рівноапостольної Марії-Магдалини з частинкою її мощей, ковчег із мощами багатьох угодників Божих [12]. На території монастиря функціонує Василієвський храм та будується церква на честь Іверської ікони Божої Матері. При монастирі функціонує православний дитячий табір «Стежина добра», який працює в літній період, тому до цього монастиря постійно приїжджає багато паломників, уключаючи батьків дітей, котрі перебувають на відпочинку. На території монастиря часто організують молодіжні православні форуми та зустріч із відомими людьми краю. Монастир радісно зустрічає паломників, надаючи їм трапезу й екскурсійний супровід. У період діяльності табору на території монастиря для паломників проблематичним є питання ночівель, оскільки окремих паломницьких споруд у монастирі немає.

Жіночий монастир на честь благовірного Олександра Невського започатковано у 2012 р. на базі парафії св. апостола та євангеліста Луки в с. Городно Любомльського району. Зараз монастир перебуває в стані активного будівництва й приймає паломників на богослужіння. У перспективі планується створення паломницького корпусу та трапезни при ньому.

Південно-східний кущовий паломницький ареал прив'язаний до сакральних об'єктів м. Луцька. Тут розміщена Покровська церква – найстаріший храм міста, пам'ятка архітектури XIII–XVII ст., що на території Державного історико-культурного заповідника «Старе місто» (тут наявна копія чудотворної ікони Волинської Божої Матері XIII ст., яка була вивезена для досліджень у Київ, де зараз і перебуває в Національному художньому музеї; братська Хрестовоздвиженська церква 1619 р.; Троїцький собор XVIII ст.; чудотворна ікона Божої Матері «Хомська» XI ст. (Музей Волинської ікони м. Луцька) – головна святиня Галицько-Волинського князівства (із нею пов'язані імена видатних політичних і духовних діячів нашої країни – князів Володимира Великого, Данила Галицького, Романа Даниловича, польського короля Яна Казимира, гетьмана Богдана Хмельницького та ін.) [4]. За 6 км на північний захід від м. Луцька розміщено залишки Жидичинського Миколаївського монастиря (1703 р.) Ківерцівського району з чудотворною копією ікони Миколая Чудотворця, де прийняв чернечий постриг син Богдана Хмельницького – Юрій [12]. У південно-східному напрямку від Луцька, поблизу м. Берестечка (с. Пляшева), розміщено храм-меморіал «Козацькі могили», у якому поховано рештки героїв-козаків, котрі боронили православну віру й населення краю від окатоличення та ополячення під час Берестецької битви 1651 р. [4].

Католицькі паломники відвідають багато історико-культурних пам'яток і святинь м. Луцька та області. Зокрема, найпопулярнішими туристично-паломницькими об'єктами для католиків є залишки колишньої резиденції папського нунція й монастирського комплексу кармелітів XVII ст. у с. Киси-

лин Локачинського району; колишні монастирі єзуїтів XVI–XVII ст., тринітаріїв (1729 р.), шариток XVIII–XIX ст., домініканців (1390 р.), бригіток (1624 р.) і василіанський монастир XVII ст. та костел Святого Петра і Павла (1606–1610 рр.) у м. Луцьку, де наявні численні підземні поховання в'язнів; костел св. Трійці 1642 р. у с. Затурці Локачинського району; Петропавлівський костел 1450 р. у м. Ківерці; Костел св. Анни XVI ст. у смт Луків Турійського району; костел св. Трійці 1412 р. у м. Любомлі, костел св. Петра і Павла 1450 р. в Олиці Ківецького району, залишки монастиря капуцинів 1761 р. в смт Любешові та інші католицькі святині, що збереглися на території Волинської області.

За оцінками фахівців, найбільше на Волинь приїжджає релігійних паломників-туристів із близького зарубіжжя: Росії, Білорусі, країн Балтії та Молдови, а також європейських країн (Польщі, Німеччини, Словаччини, Чехії й ін.) [7]. Ці паломники переважно відвідують м. Володимир-Волинський із його тисячолітніми святинями, Святогірський Зимненський монастир і святині обласного центру – м. Луцька тощо. Особливими місцями паломництва для релігійних туристів в області є поховання видатних релігійних діячів, місця діяльності святих угодників Божих, таких, наприклад, як м. Володимир-Волинський – місто на честь хрестителя Русі, святого рівноапостольного князя Володимира Великого, та його зимової резиденції – с. Зимне. Це є також місцем колишнього перебування кафедри правлячих єпископів – святих Стефана й Амфілохія – єпископів Володимир-Волинських. На Волині є перша єпископська кафедра св. Петра Ратенського (святителя Київського, Московського і всієї Русі) – м. Ратне, а також інші святі місця.

На території області – багато цвинтарів і поховань, які становлять туристичний інтерес і на яких похоронені видатні церковно-релігійні та громадські діячі [8]. Наприклад, у м. Луцьку це Черницьке кладовище, де ще у XIII ст. розміщувався православний монастир; Меморіал вічної слави, де покояться останки воїнів; а також кладовища на Театральному майдані та по вул. Володимирській, де похоронені видатні люди краю. У крипті братської Хрестовоздвиженської церкви поховано багато захисників православної віри, уключаючи Данила Братковського. У старому місті розміщується меморіал в'язням Луцької тюрми, яких страчено влітку 1941 р. більшовиками. У місті наявні єврейські поховання XVII ст., а також масові захоронення в римо-католицькому костелі св. Петра і Павла з цікавими експозиціями підземелля. У Горохівському районі розміщується масове поховання черниць «Текля» із часів татарської навали, а також по всій території області трапляються братські могили воїнів та репресованих осіб різного історичного часу й різних національностей. Тобто область перспективна щодо розвитку некротуризму, який тісно пов'язаний із релігійно-паломницьким та ностальгійним туризмом.

Потрібно зауважити щодо паломницького обслуговування та діяльності туристичних фірм в області, що більшість із них пропонують паломницькі тури 1–3 денного терміну з відвідуванням Почаївської й Києво-Печерської лавр, Зарваниці в Тернопільській області, сакральних об'єктів Львова тощо. Щодо волинського паломницького напрямку пропонуються одноденні поїздки до м. Володимира-Волинського та в Зимненський монастир або в більш відомі обителі області, де радісно зустрічають паломників. Проте якісного екскурсійного забезпечення такого туру вони не надають, оскільки відсутні професійні екскурсоводи-груповоди, які обізнані зі специфікою проведення таких турів. Тобто туристичним підрозділам потрібно ретельно підбирати персонал та професійно готувати власні кадри для організації паломницьких турів. Немає в області й спеціальних транспортних засобів для здійснення багатоденних паломницьких маршрутів і перевезення інвалідів, які бажають такі тури звершувати. Паломницькі служби при єпархіях області рекламують переважно багатоденні зовнішні тури, наприклад в Ізраїль [7]. Незважаючи на те, як би гучно не була названа паломницька служба – хоч би й «раєм» – усе залежить від уміння організувати та якісно забезпечувати проведення паломництва.

Отже, Волинська область є перспективним регіоном для розвитку релігійно-паломницького туризму. Вона має достатню кількість об'єктів для його подальшого розвитку й залучення нових потоків паломників. Проте в цілому туристично-паломницький комплекс на її території є слабким і недостатньо розвинутим у питаннях надання сервісних туристичних послуг. Це насамперед стосується матеріально-технічної бази, а особливо – інфраструктури (уключаючи заклади харчування та нічліжно-готельний сервіс). Остання потребує значного розширення й удосконалення, незважаючи на часту невибагливість туристів-паломників, що інколи сприймається як необхідний елемент прощі та самопожертви для свого спасіння й своїх близьких [10]. Проте більшість туристів-паломників, зокрема західних (польських, чеських, словацьких), звикли до комфортабельних побутових умов і потребують сервісної системи обслуговування [6]. Виникає багато проблем не лише функціонально-господарчого, але й фінансового, юридично-правового змісту, оскільки

більшість об'єктів релігійних святинь є приватною власністю релігійних конфесій. Останні, згідно із законодавством України, відокремлені від держави й не завжди бажають співпрацювати зі світськими туристичними фірмами та іншими туристськими структурами й підрозділами сфери послуг як державного, так і приватного сектору. Релігійно-паломницький туризм має значний вплив на фінансово-господарський комплекс й економіку деяких країн і регіонів світу [5]. Сума іноземної валюти, яку паломники ввозять у країну, буває дуже значною, це йде на пожертвування релігійним структурам, дає заробіток місцевим жителям [11]. Тому паломництво повинно всіляко стимулюватися не лише церковними, але й державними підрозділами. Поряд із цим кожна країна, на території якої розміщуються відомі релігійні святині, має докладати зусилля для їх охорони та збереження. Тому потрібно постійно шукати нові форми й методи оптимізації туристичної релігійно-паломницької діяльності в регіонах держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Волинська область має достатню кількість об'єктів для подальшого розвитку релігійно-паломницького туризму та є перспективним регіоном для розвитку паломницьких турів і потребує суттєвої оптимізації діяльності туристично-паломницьких структур, уключаючи розвиток сервісно-паломницької інфраструктури та розширення рекламно-інформаційної діяльності й потребує подальшого наукового вивчення.

Джерела та література

1. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 252 с.
2. Добинда І. П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення / І. П. Добинда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/094dobin.pdf>.
3. Ковальчук Н. Ресурси релігійного туризму екскурсійно-пізнавальної спрямованості у Волинській області / Надія Ковальчук, Василь Войтович, Анна Іванова // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали Х Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (12–13 трав. 2016 р.). – Львів : Вид-во ЛДУФК, 2016. – С. 40–44.
4. Офіційний сайт Волинської єпархії УПЦ КП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoslavivolyuni.org.ua/>.
5. Патійчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патійчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Гжель, Р. Ф., 15 ноября 2014 г.). – Гжель : ГТХПИ, 2014. – С. 75–87.
6. Патійчук В. Класифікація релігійно-паломницьких турів за різноякісними ознаками / В. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, – 2015. – № 14 (315). – С. 17–29.
7. Патійчук В. О. Волинська область як потенційний регіон релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук, Ю. С. Ломізова // Індустрія гостинності у країнах Європи : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. 29–31 берез. 2012 р. – Сімферополь : Кримський ін-т бізнесу, 2012. – С. 88–92.
8. Патійчук В. О. Некротуризм як одна із форм українсько-польського гуманітарного співробітництва у сучасний період / В. О. Патійчук // Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29–30 верес. 2005 р. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – С. 525–530.
9. Патійчук В. О. Україна в системі міжнародного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2002. – № 1. – С. 223–227.
10. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, – 2015. – № 15 (316). – С. 33–45.
11. Релігійний туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://travelluxtour.info/vidy-turizma/religiozniy-turizm/>.
12. Сайт Волинської єпархії УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volyn.church.ua/>.
13. Сайт Володимир-Волинської єпархії УПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vv-orthodox.org/>.
14. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм : навч. посіб. / З. П. Сапелкіна. – Київ : Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2012 р. – 220 с.
15. Христов Т. Т. Релігійний туризм : учеб. пособие / Т. Т. Христов. – 4-е изд., испр. – М. : Академия, 2008. – 288 с.
16. Щербакова Т. В. Духовное содержание паломничества и туризм [Електронний ресурс] // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 8. – URL. – Режим доступу : <http://lib.sportedu.ru/Press/tpfk/2000N8/p48-49.htm>.

Патійчук Віктор. Особенности развития религиозно-паломнического туризма в Волынской области. Исследованы особенности развития и функционирования религиозно-паломнического туризма на территории Волынской области. Описаны основные сакральные-паломнические объекты Волыни. Выделены основные паломнические ареалы на территории края. Акцентировано внимание на особенностях культурно-исторического развития главных сакральных объектов Волыни. Раскрыта паломническая специализация основных религиозно-паломнических центров исследуемой территории. Определены главные проблемы и перспективы развития паломничества на территории Волынской области.

Ключевые слова: паломничество, паломнический центр, паломнический ареал, Волынская область.

Patiychuk Victor. Features of Religious and Pilgrimage Tourism in Volyn Region. The features and functioning of religious and pilgrimage tourism in the Volyn region are researched. The main sacred pilgrimage objects of Volyn are described and the main pilgrimage areas are marked out. The attention is focused on characteristics of cultural and historical development of main sacred objects of Volyn. Pilgrimage specialization of major religious pilgrimage centres of the region is exposed. The basic problems and prospects of pilgrimage development in the Volyn region are considered.

Key words: pilgrimage, pilgrimage centre, pilgrimage area, Volyn region.

Стаття надійшла до редколегії
23.09.2016 р.

УДК 911.3

Перегуда Юлія

Формування середнього класу в контексті соціально-економічних процесів (на прикладі Житомирської області)

У сучасних умовах зростає необхідність визначення передумов для формування середнього класу та розробки ефективної регіональної політики. Мета статті – дослідження основ для формування середнього класу в контексті соціально-економічних процесів у Житомирській області. Дослідження середнього класу з позицій суспільної географії як просторово-зумовленого явища потребує формулювання методологічних положень. Констатовано, що основи для формування середнього класу закладаються під час розробки програм на державному та регіональному рівні щодо створення сприятливих умов для населення в регіоні.

Ключові слова: середній клас, регіональний аналіз, соціально-економічна нерівність, регіональна політика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що соціально-економічні процеси, які відбуваються в регіонах та мають прямий вплив на формування середнього класу на певній території. Виокремлення, конкретизація й характеристика цих процесів на прикладі Житомирської області сприятимуть висвітленню територіальних особливостей у міських поселеннях та в сільській місцевості й спрямовані на конкретизацію та забезпечення розв'язання низки проблем на регіональному рівні, а також розробку механізмів реалізації запропонованих способів розв'язання окреслених проблем. Запропонований підхід сприятиме розвитку регіональної політики щодо соціально-економічного розвитку території як основи для формування середнього класу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання розкриття передумов для формування середнього класу в контексті соціально-економічних процесів не знайшло свого повноцінного відображення в комплексних дослідженнях, які б розкривали загальнотеоретичні й практичні проблеми на рівні територіальних одиниць. Наведене вище зумовлює актуальність цього дослідження з позицію суспільної географії. Теоретичну основу дослідження становили праці науковців М. Барановського, Т. Богомолової, І. Думової, Е. Лібанової, К. Мезенцева, Н. Мезенцевої, І. Мельник, О. Топчієва, М. Фашевського, О. Хомри, О. Шаблія, О. Черкашиної, Л. Черенко, М. Чеглазова, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба та ін. Усе ж у більшості праць проблематику формування середнього класу